

5. Чечельницький С. Г. Методологічні основи візуальної екології архітектурного середовища: автореф. дис. ... д. арх.: спец. 18.00.01 «Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури»; Харківський державний технічний університет будівництва та архітектури. Харків, 2011. 36 с. **6. Шкодовський Ю. М.,** Каменський В. І. Урбаністика: підручник. Харків: ХНУБА, 2011. 180 с. **7. Chechelnyska K.,** Kravchenko S., Vinnychenko T. Psychogeography as a reflection of cognitive urbanism. *AIP Conf. Proc.* 2023; 2490 (1): 020014. <https://doi.org/10.1063/5.0122728>. **8. Diamond J.** Guns, Germs and Steel. A Short History of Everybody for the Last 13,000 Years. New York: Random House, 1998. 688 p. **9. Ellard C.** Places of the Heart: The Psychogeography of Everyday Life. New York: Bellevue Literary Press, 2015. 256 p. **10. Florida R.** The New Urban Crisis: How Our Cities Are Increasing Inequality, Deepening Segregation, and Failing the Middle Class-and What We Can Do About It. New York: Basic books, 2017. 336 p. **11. Harari Y. N.** Sapiens: A Brief History of Humankind. New York: Random House, 2015. 512 p. **12. Harari Y. N.** Homo Deus. A Brief History of Tomorrow. New York: Random House, 2017. 528 p. **13. Harari Y. N.** 21 Lessons for the 21st Century. New York: Random House, 2019. 416 p. **14. Hollis L.** Cities are good for you: the genius of the metropolis. New York: Blumberry Press, 2013. 416 p. **15. Jacobs J.** The Death and Life of Great American Cities. New York: Random House, 1989. 458 p. **16. Keedwell P.** Headspace: The Psychology of City Living. London: Aurum Press, 2017. 304 p. **17. Maslow A.** Motivation and Personality. New York: Harper&Brothers, 1954. 411 p. **18. McQuire S.** The Media City: Media, Architecture and Urban Space. London: SAGE Publications LTD, 2008. 240 p. **19. Mitchell W. J.** Me++: The Cyborg Self and the Networked City. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 2004. 269 p. **20. Mumford L.** The Culture of Cities. Boston: Mariner Books, 1970. 640 p. **21. Rybczynski W.** Makeshift Metropolis: Ideas about Cities. New York: Scribner, 2010. 261 p. **22. Simmel G.** The Metropolis and Mental Life. Dresden, 1901. 112 p. **23. Sudjic D.** The Language of Cities. London: Penguin, 2017. 240 p. **24. The UNESCO Courier.** Reinventing cities. Paris: UNESCO, 2019. № 2. 61 p.

ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ВЕЛИКИХ МІСТ

*Наталія Твердохлебова,
Наталія Євтушенко*

Процеси урбанізації в сучасному світі є неоднозначними й суперечливими за своєю природою і характеризуються збільшуваним впливом великих міст на життєдіяльність людей. Велике місто потребує знань про загальні психологічні закономірності життя великих груп і спільнот. Кожне місто формує свою «психіку», свою особливу групову свідомість, що функціонує та розвивається в умовах визначеного міського простору в межах конкретного історичного часу. Психологічні проблеми, які можуть виникати в людей, що проживають у великих містах, можуть бути зумовлені особливостями міської ментальності, головними з яких є:

– сприйняття міського простору в умовах його стиснення (багатоповерховість, недостатня увага до естетичних потреб містян, ігнорування маршрутів, об'єктів соціальної та історичної значущості, яким віддають перевагу містяни);

– особливості формування громадської думки, спілкування у великому місті;

– міська демократичність, зумовлена стилем міського управління та самоврядування;

– особливості дотримання містянами соціальних норм і дисципліни;

– недостатня увага до культурно-історичних традицій у повсякденному житті й особливостей динаміки міських процесів і ритму життя;

– зміна емоційної сфери містян у бік переваги негативних емоцій.

Названі проблеми визначили *мету* нашого дослідження: виокремлення і дослідження особливостей ментального середовища великого міста для розроблення рекомендацій щодо покращення психологічного благополуччя містян.

Більшість зарубіжних і вітчизняних досліджень, що стосуються особливостей життя людей у великих містах, пов'язані зі сприйняттям простору та наслідками міського способу життя, як-от: визначення міських відстаней (Mervyn L. Caldwell, Jennifer Lee), оцінювання міських маршрутів (Leo Lowenthal, Riel), привабливість центру міста і наявність багатьох ядер у місті (Edward Ullman, Chauncy Harris), суб'єктивність щодо міського простору (П. Федорів, Ernst Burgess, Homer Hoyt), зміни соціальної позиції молоді у великому місті (В. Бондар), міжетнічна взаємодія в умовах великого міста (Д. Цимбал), дослідження таких міських станів, як «аномія», «відчуження», «залучення», «апатія», «міський стрес» та ін. (Т. Возняк, І. Набока).

Цікавими є результати досліджень, у яких виявлено найбільш суттєві закономірності життя людей, наприклад, розташування привабливих місць у великому місті (William Alonso, Richard Muth); явище-захворювання «сум нових міст», при якому люди в новобудовах більш схильні до депресії, «синдром лемінга» – погіршення стану здоров'я і психічні розлади внаслідок скупчення людей та екотерапія цих станів (В. Мовчан); «міська самотність», коли людина відчувається самотньою у багатолюдному місті і міській товкотнечі (J. Lehrer).

Місто – це могутній чинник соціалізації людини. Специфіка соціально-психологічного підходу до вивчення міського життя передусім пов'язана з особливостями міського спілкування, яке формує особливості психіки містян (М. Карповець).

Науковці визначають також десоціалізуючий вплив сучасного міського середовища на його містян. Вчені виявили закономірності, властиві життю людей у великому місті: неусміхненість містян порівняно з селянами, емоційне усамітнення (небажання вступати в контакт із незнайомими людьми), знеособленість (деперсоналізація) [16].

Результати експериментів, проведених у метро, у чергах, у багатоповерхових будинках показали, що на якість міського спілкування перш за все впливає дистанція і масштаб простору. В експериментах П. Горностай, W. Robinson з'ясувалося, що більшість містян прагнуть до функціонально насиченого простору: будинки, де розташовані установи, краще запам'ятовуються і є орієнтирами [3; 17]. Спостереження за пішоходами у районах із несприятливими емоціогенними характеристиками засвідчує, що вони мимоволі збільшують темп руху, прагнучи швидше перетнути непривабливу вулицю [7].

Німецький соціолог Георг Зіммель, аналізуючи психологічні особливості міського життя, описав і висунув на перший план емоційний складник сприйняття міста й відзначив його «підвищену знервованість», яка поєднується з байдужістю до інших людей [4]. Саме ці спостереження уможливили припущення про зв'язок репрезентацій міського середовища та психологічного благополуччя містян.

З огляду на це основне завдання нашого дослідження полягає у вивченні особливостей великого міста й виробленні практичних рекомендацій, пов'язаних саме з його зростанням, з ущільненням населення за умов збільшення темпу обміну інформацією та спільної діяльності в екологічних умовах, що погіршуються.

Залежно від кількості жителів міста поділяють на малі (до 50 тис.), середні (50–100 тис.), великі (понад 100 тис. жителів). Серед великих виділяється група міст-мільйонерів, тобто тих, чисельність населення яких перевищує 1 млн. осіб.

Міський спосіб життя зумовлений особливостями містобудування, а також соціально-політичними, господарсько-економічними, культурно-історичними, етнічними, екологічними та іншими умовами, що склалися як всередині самого міста, так і за його межами: у відносинах з іншими містами, населеними пунктами, столицею країни, іншими державами тощо.

Міста відрізняються одне від одного своєю історією і становленням, географічним положенням, економічними, екологічними особливостями, загальним станом міської спільноти, специфікою і рівнем розвитку жителів, що їх населяють. Кожне місто напрацьовує свій неповторний колорит та унікальність, формує власний стиль життя, культурну спадщину, традиції.

Існують загальні закономірності міст, наприклад, психологічне районування, ставлення містян до розташування міських об'єктів, облік найбільш зручних для жителів з їхнього погляду маршрутів пересування та ін.

Науковці стверджують, що міська ментальність має складну багатокомпонентну структуру, яка повторює у своїй основі структуру групової свідомості, обмеженої історичним часом і географічним простором. Параметри міської ментальності можна описати системою соціально-психологічних особливостей та елементів міської ментальності.

У науковій літературі використовують терміни «національний характер», «суспільна свідомість», які за змістом дуже близькі до ментальності.

Розуміння міської ментальності (зокрема і виявлення та структурування її елементів) сприяє розв'язанню породжених нею проблем. Ці проблеми можна диференціювати таким чином: когнітивні, емоційні, поведінкові, проблеми спілкування, проблеми сприйняття міського простору, проблеми відчуття часу й міського ритму тощо.

Міста формують і виховують людей, які в них проживають. Для жителів кожного з них «своє рідне» місто є неповторним, своєрідним, особливим. Тому важливими параметрами є наявність міських процесів і міської свідомості, головними ознаками якої є почуття простору та ідентичність, яка формує образ містянина (харків'янина, львів'янина або дніпрянина).

Міста різняться змістовним розмаїттям характеристик, культурою і комунікаційними моделями, а також структурою своїх міських потреб, з урахуванням яких можливе виявлення соціально-психологічних особливостей того чи того українського міста і порівняння міст між собою.

Основними складниками групової свідомості міста є (рис. 1):

1. *Стиль міського управління та самоврядування* створює у місті атмосферу, яка опосередковано відбивається у демократичності міста [13].

2. *Міські традиції* формують довготривалу пам'ять міста, зберігаючи все життєво важливе й значуще, що передається через покоління [15].

3. *Ідентичність* – відчуття належності до групи і спільності з її членами; може ґрунтуватися на релігійних, етнічних, культурних або інших чинниках.

4. *Групове сприйняття* – загальні уявлення про місто його жителями і людьми поза його межами, які формують параметр міського зовнішнього вигляду – впізнаваність міста. Зазначимо, що в кожному місті найбільш впізнаваним є історичний центр.

5. *Соціальні норми і спільні цінності* – набір правил, очікувань, стандартів поведінки і переконань, які формуються в результаті міського

мислення, визначають стиль відносин і поведінки людей, приймаються і виконуються містянами. Норми визначають, які дії є прийнятними або неприйнятними, і можуть впливати на різні аспекти життя, наприклад, одяг, мова, стиль спілкування тощо. Міські соціальні норми виражаються, зокрема, у здатності і бажанні містян відгукуватися на прохання одне до одного (чуйність міста). Зі збільшенням розмірів міста збільшується жорсткість виконання соціальних норм. Уважається, що жителі великих міст більш чуйні через свою більшу дисциплінованість і вимушену необхідність дотримуватися загальноприйнятих правил. Цінності можуть включати такі аспекти, як моральність, справедливість, відповідальність, толерантність та ін.

6. *Громадська думка* може бути виражена у визначенні потреб міста у структурі потреб людини (індивідуальні – життєво-важливі, зокрема екологічні проблеми; суб'єктні – пов'язані зі сферами життєдіяльності міста та міським господарством; особистісні – потреби, пов'язані з відносинами між людьми, політичним та економічним статусом міста та ін., об'єктні – потреби конкретного міста, зокрема щодо збереження його культурно-історичних особливостей) і здатність жителів на групові дії для задоволення цих потреб. Міська спільнота також відіграє важливу роль у сучасних містах, часто вона є важливим центром комунікації і партнерства між областями та регіонами, сприяючи розвитку мережевого суспільства.

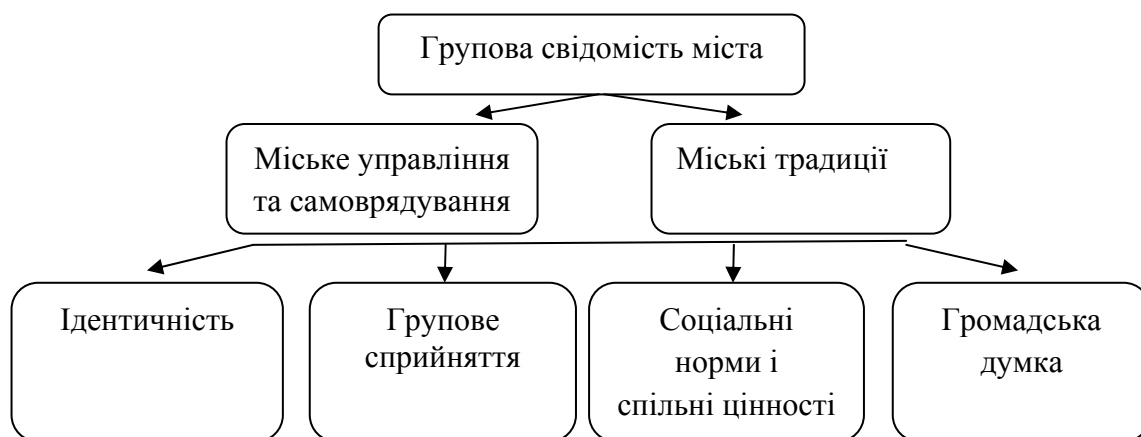

Рис. 1. Складники групової свідомості міста

Крім названих складників групової свідомості міста, необхідно звернути увагу на такі важливі параметри, як провінційність, яка має взаємозв'язок із розмірами міста, але більшою мірою визначається ритмом його динамічних процесів, а також якісними й кількісними характеристиками міської

ментальності, та міська дисципліна, що поширюється на діяльність, спілкування, відпочинок, побут.

Міський психологічний клімат відбивається, зокрема, в емоційному складникові. Більшість позитивних емоцій містян засвідчує теплу атмосферу і вказує на доброзичливість міста. Можна припустити, що зі збільшенням розмірів міста доброзичливість зменшується, загострюючи проблему емоційної холодності.

Образ міста – це психологічний феномен, що є продуктом групової свідомості містян; його елементи відбивають просторово-тимчасові особливості міста.

Об'ємний динамічний образ міста складається з таких основних елементів (рис. 2).

1. Архітектурні споруди та будівлі, що визначають зовнішній вигляд і характер міста (історичні пам'ятки, сучасні хмарочоси, традиційні житлові будинки тощо). Архітектура впливає на естетичне сприйняття міста і створює його унікальну атмосферу. Різноманітні форми будівель, споруд і структур створюють візуальну складність і динаміку, що створює враження руху та просторової глибини.

2. Просторова організація, яка включає різноманітність маршрутів розташування вулиць, площ, проспектів, парків у місті і визначає його просторову структуру. Особливості розміщення вулиць, майданів, скверів та інших об'єктів впливають на сприйняття об'ємного образу. Якість і доступність інфраструктури, а саме транспортних мереж, доріг, громадського транспорту, шкіл, лікарень, парковок та інших послуг, також впливає на сприйняття міста. Міські маршрути – це основні вулиці, якими міські жителі виконують транспортні завдання, обчислюють шляхи свого пересування. Добре розвинена та зручна інфраструктура забезпечує комфортне життя й роботу в місті.

Зауважимо, що містяни можуть пересуватися не тільки у площині, але й по вертикалі. Подолання висотності – це також немалий шлях, який долають за допомогою ліфта. Висотність міста може бути вертикальним виміром міського простору.

Поверховість міста, що суб'єктивно відчувається, зростає в міру збільшення його розмірів і розвитку й може служити мірою відносної провінційності міста. Чим вища поверховість, тим менш провінційне місто. Люди, які проживають у місті, «прагнуть угору», бажаючи збільшити поверх свого проживання.

Природні елементи в просторовій організації міста, зокрема річки, озера, парки, гори або ліси, створюють природну красу, рекреаційні зони,

можливості для відпочинку або активного життя. Рух води, зелені насадження та природні форми впливають на сприйняття об'ємного образу міста.

3. Рух населення в масштабах міста може називатися «мобільність» і визначатися як загальна потреба міста в динаміці – зміні міських функцій та структур [2]. Рух автомобілів, велосипедистів, пішоходів і громадського транспорту в місті впливає на його динаміку, що характеризує швидкість життя міста (швидкість руху транспорту, швидкість поширення інформації, швидкість промови містян тощо). Відносна динамічність міста може бути визначена жителями на основі їхніх суб'єктивних відчуттів щодо інших, довільно обраних ними міст. Середня швидкість пішоходів може бути мірою відносної провінційності міста. Різноманітність шляхів руху, швидкість транспорту і рухливість вулиць впливають на сприйняття міста як динамічного середовища.

4. Культурне життя. Місто з багатою культурною сценою, театрами, музеями, галереями, концертними залами, фестивалями й іншими подіями пропонує багато можливостей для освіти, розваг та взаємодії з мистецтвом і культурою.

5. Психологічні райони. Перевага одних міських територій відносно інших стосується емоційної сфери (люди відчувають різні емоції щодо проживання в тих чи тих мікрорайонах). Психологічне районування міських територій не завжди збігається з адміністративним розподілом і виявляє найбільш і найменш привабливі за різними критеріями райони.

6. Історична спадщина. Міста з багатою історією мають свої унікальні старовинні пам'ятки, вулички, фортеці, церкви, замки та ін. Ці елементи створюють історію міста у часі, почуття культурного багатства та зв'язку з минулим. Історичність міста характеризує особливості групової пам'яті містян – це та історична епоха, яка збережена в архітектурі та є найбільш значущою для містян.

7. Психологічний центр. Найбільш характерні риси міського планування та забудови задає психологічне ядро міста (його центр як найбільш значуще місце). Психологічний центр міста залежить від розмірів міста.

Час і простір у своїй єдності визначають своєрідність елементів образу міста, які виражають безпосередню міру його розвиненості і відповідності сучасності.

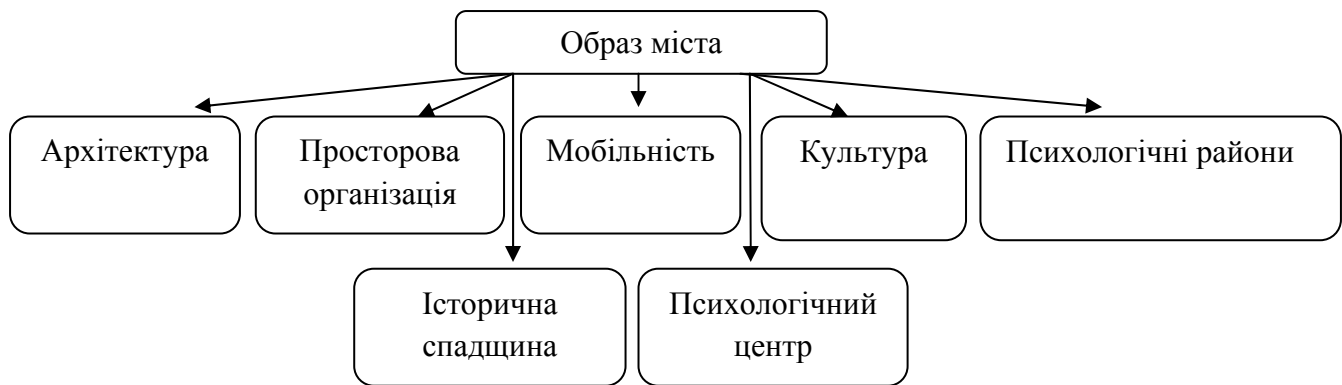

Рис. 2. Елементи образу міста

Розуміючи параметри елементів образу і складники групової свідомості міста, можна визначити функції міської ментальності:

– з урахуванням різновиду великої групи – це функція об’єднання (закріплення особливостей міського способу життя) та функція розрізнення (збереження відмінних рис життя людей того чи того міста);

– з урахуванням різновиду ментальності – це функції групової міської свідомості або міського спілкування (збереження однаковості відображення навколишньої дійсності, що забезпечується особливостями внутрішньогрупових контактів містян) і функція міського розвитку (забезпечення вільного саморозвитку будь-якого міста в його культурно-історичному аспекті).

Найбільші міста країни концентрують значну частину фінансового, промислового, транспортного, демографічного, культурного, наукового потенціалу держави. Але поряд з цим слід приділити увагу основним негативним станам, у яких можуть перебувати містяни мегаполісів, і які спричиняє міський спосіб життя.

По-перше, необхідно звернути увагу на явище міського стресу, який формується через такі негативні чинники, як шумовий фон, вібрації, забрудненість, натовп у замкненому просторі громадського транспорту, особливо у часи пік, непередбачуваність внаслідок форс-мажорних обставин чи багатолюдних акцій на вулицях, надзвичайні ситуації різного характеру: техногенні, природні, соціальні, воєнні [6; 8]. Закономірним наслідком подібних ситуацій стають «неврози великого міста». Одним з характерних переживань містянина є відчуження – від роботи, від людей, від міста взагалі, а також самотність [5].

По-друге, жителі великих міст переживають страхи, які підсилюються великим інформаційним навантаженням, особливо негативними новинами: страх запізнитися, втратити роботу або житло, страх за дітей і под.

По-третє, у великих містах значно вищий рівень агресії, пов'язаний зі соціальними негараздами, складнощами пересування, достатньо жорсткими дисциплінарними рамками роботи і дозвілля.

По-четверте, екстенсивність спілкування в місті породжує достатню кількість таких проблем, як перевтома від масового спілкування, психічна напруженість, транспортна втома, втрата теплоти міжособистісних стосунків, інтимно-особистісного й емоційного спілкування, загострення конфліктів.

Крім того, колосальна зайнятість жителів великого міста стала нормою сучасного світу. У жителів сучасних міст на перший план виходить потреба самореалізації. Проводячи більшу частину життя на роботі, люди намагаються розкрити в ній сенс свого існування, забуваючи про відпочинок та дозвілля, про особистісні відносини, які набувають формату формального спілкування. При цьому послаблюються моральні принципи, а духовне життя характеризується прагматизмом і розрахунком.

Як наслідки урбанізації науковці також визначають морально-психологічну порожнечу міжособистісних контактів (Р. Нісбет), кіберкомунікативну залежність (О. Резван), деіндивідуалізацію та немотивоване насильство (Р. Зімбардо).

Необхідно приділити увагу поняттю «психологічна безпека особистості у великому місті». У загальному вигляді психологічна безпека особистості – це стан її захищеності, що забезпечує її цілісність як активного соціального суб'єкта і можливостей розвитку в умовах інформаційної взаємодії з навколишнім середовищем. Психологічна безпека особистості у великому місті є значним чинником її успішної самореалізації та персоналізації. Реалізуючись через усвідомлення суб'єктом своєї здатності долати несприятливі зовнішні та внутрішні дії, вона виступає однією з головних передумов досягнення суб'єктивного благополуччя в усіх сферах як основи сталого особистісного та професійного розвитку [10].

Репрезентація міста його жителями має два вияви: індивідуальний і соціокультурний. Але все ж таки один з основних постулатів підходу через репрезентації полягає в тому, що цей конструкт властивий конкретній групі людей, а не окремій людині [14]. Людина розглядає навколишню дійсність через групові значення.

Ми розпочали вивчення групової свідомості жителів міста Харкова. У дослідженні взяли участь 94 особи: 55 жінок і 39 чоловіків. Опитування проводили у 2023 році.

Дослідження включало 4 етапи.

1-й етап – анкета «Візитна картка міста». Жителі й гості сприймають місто через міські орієнтири, деякі з них згодом набувають статусу «символів міста». До таких, як правило, належать його основні пам'ятки.

Під час дослідження респондентам запропонували назвати десять найулюбленіших і найкрасивіших місць м. Харкова, які, на їхню думку, є «візитною карткою» міста й характеризують особливості його мешканців. За результатами анкетування визначили найбільш улюблені місця: сад Т. Г. Шевченка (90 % відповідей), Харківський національний академічний театр опери та балету імені Миколи Лисенка (80 % відповідей), Центральний парк культури та відпочинку (80 % відповідей), Харківський зоопарк (70 % відповідей), Дзеркальний струмінь (у 70 % відповідей), майдан Конституції (70 % відповідей), майдан Свободи (60 % відповідей), Будинок Державної промисловості (Держпром) (у 60 % відповідей), Екопарк Фельдмана (50 % відповідей), Саржин яр (60 % відповідей).

На питання «Чому ви обрали ці місця?» найбільш поширеними варіантами відповідей були такі, що демонструють повагу до свого міста і гордість за нього:

«саме в цих місцях можна зрозуміти нашу культуру, харківський колорит, побачити баланс між відпочинком на природі й офісною працею»;

«вони вразили мене ще в дитинстві»;

«подобається навесні та влітку милуватися старими будівлями»;

«охайні, сучасні місця»;

«найприємніші спогади»;

«ці місця підкреслюють, що Харків найкращий»;

«приємні місця для відпочинку».

Результати анкетування показали, що символи Харкова можуть мати силу об'єднувати мешканців міста. Вони можуть стати спільною мовою, яка з'єднує людей різних соціальних, культурних та етнічних груп.

2-й етап – експеримент «Упізнай своє місто». Респондентам продемонстрували зображення міських пам'яток. Обчислювали коефіцієнт впізнаваності об'єкта та коефіцієнт впізнаваності міста як відсоток правильно впізнаних об'єктів від усіх демонстрацій. Складали рейтинг найвідоміших об'єктів, які претендували на статус символів міста. За загальними результатами коефіцієнт впізнаваності міста дорівнює 70,7 %: жителі знають своє рідне місто. Знання символів свого міста зміцнює почуття належності до нього й гордості за нього. Містяни можуть ідентифікувати себе за цими символами і пам'ятками й уважати їх частиною своєї особистісної та колективної ідентичності.

3-й етап – вивчення міських проблем харків'ян. Респондентам запропонували визначити найбільш важливу групу проблем міста з чотирьох запропонованих:

1. Індивідуальні міські потреби Харкова: покращення екології, чистота вулиць, чиста вода, повітря, озеленення, освітлення вулиць тощо.

2. Суб'єктні потреби: покращення економіки, охорона здоров'я, будівництво житла, забезпечення роботою, боротьба зі злочинністю, вирішення транспортних проблем.

3. Особистісні потреби: покращення «характеру» міста – потреба в добрі, любові, доброзичливому спілкуванні, повазі, потреба пишатися своїм містом, визначати його політичні та інші орієнтири.

4. Об'єктні потреби: потреба в реставрації старих будівель, історичних пам'яток, розвиток культури, проведення свят, збереження своєрідності зовнішнього вигляду міста.

За результатами опитування 32 % респондентів поставили на 1-ше місце суб'єктні потреби; 28 % – вказали на індивідуальні міські потреби; 21 % – турбують особистісні потреби; 19 % – об'єктні потреби.

Рис. 3. Міські проблеми харків'ян

Як бачимо, основна увага більшості містян сконцентрована на вирішенні питань, які закривають їхню потребу у безпеці, здоров'ї й самореалізації, прослідковується недостатня увага містян до культурно-історичних традицій у їхньому повсякденному міському житті.

4-й етап – опитування щодо соціальних уявлень. Респондентам запропонували 25 тверджень, які необхідно оцінити за п'ятибальною шкалою, де:

5 – повністю погоджуюсь,

- 4 – погоджуюсь,
 3 – складно відповісти,
 2 – не погоджуюсь,
 1 – категорично не погоджуюсь.

Таблиця 1

Характеристика структури соціальних уявлень харків'ян

№	Твердження	Коефіцієнт позитивних відповідей
1	У мегаполісі добре організована інфраструктура	70
2	Інформатизація є більше мінусом, ніж плюсом життя у великому місті	21
3	Життя у великому місті супроводжується великою кількістю стресів	63
4	Безпека дітей забезпечується на достатньому рівні у мегаполісі	15
5	Урбаністичне середовище сприятливо впливає на мене та оточення	20
6	Велика кількість міжособистісних контактів є стресом	26
7	Якість зв'язків між поколіннями у мегаполісі нижча	55
8	У мегаполісі легко зберегти анонімність	74
9	Безособовий характер спілкування знецінює стосунки	68
10	Традиційні «сусідські відносини» збереглися у великому місті	14
11	Публічне життя великої кількості людей урізноманітнює повсякденність	49
12	Екологія у великому місті підриває здоров'я	81
13	Ритм життя мене влаштовує, не уявляю свого життя у маленькому місті	66
14	Економіка має бути кращою	61
15	Увага влади до громадян надто пильна	31
16	У мегаполісі існують вільні ЗМІ	36
17	Освіта в Харкові на високому рівні	82
18	Медицина в Харкові на більш високому рівні, ніж у маленьких містах	95
19	Культурне життя різноманітне	100
20	Безпека має бути на вищому рівні	70
21	У Харкові великий вибір послуг і товарів	97
22	У великому місті народ має владу	18
23	Співвідношення заробітної плати та витрат незрівнянне	58
24	Велике місто сприяє тому, щоб створити сім'ю	58
25	Лише у мегаполісі можна зробити кар'єру	68

Примітка. Жирним шрифтом виділені значення коефіцієнтів тих тверджень, що є центральними в соціальному уявленні про якість життя харків'ян.

Статистичну обробку даних здійснювали у програмі Statistica з використанням коефіцієнта рангової кореляції Спірмена, а також кластерного аналізу.

За допомогою методу шкалювання виявили структуру соціальних уявлень про якість життя в мегаполісі та з'ясували, що соціальні уявлення про якість життя в мегаполісі мають загалом позитивну спрямованість. З підрахунку коефіцієнта позитивних оцінок тверджень за Ж. К. Абриком визначили центр і периферію соціального уявлення [12]. Коефіцієнт позитивних оцінок для кожного твердження зі списку ТСП (і) (Таух categorique positif) розраховували за формулою:

$$TSP(i) = \frac{n(4) + n(5)}{N} \cdot 100$$

де $n(4)$ – кількість відповідей «значний ступінь» за шкалами опитувальника,

$n(5)$ – кількість відповідей «дуже значний ступінь»,

N – загальна кількість відповідей.

Обчислення коефіцієнтів позитивних відповідей дозволило виявити ті явища, які, на думку респондентів, є факторами якості життя в мегаполісі. Це елементи, які за Ж. К. Абриком належать до центральної частини уявлення про якість життя. Центром соціального уявлення вважали твердження, значення коефіцієнтів яких перевищувало середнє плюс середньоквадратичне відхилення. Результати обчислень засвідчують, що центр соціальних уявлень включає сім елементів (перелічені за зменшенням значення коефіцієнта позитивних відповідей):

«Культурне життя різноманітне»;

«У Харкові великий вибір послуг і товарів»;

«Медицина у великому місті на більш високому рівні, ніж у маленьких містах»;

«Екологія у великому місті підриває здоров'я»;

«Освіта в Харкові на високому рівні»;

«У мегаполісі легко зберегти анонімність»;

«У мегаполісі добре організована інфраструктура».

Значущими стали характеристики мегаполіса, що стосуються культурного життя, вибору послуг і товарів, рівня медицини, екології. Як бачимо, у центрі соціального уявлення виявилася переважна кількість

позитивно забарвлених елементів, що характеризують якість життя в мегаполісі.

За допомогою кореляційного аналізу ми виявили зв'язок між центральними елементами соціального уявлення та іншими елементами центру, а також периферії.

Результати здійсненого аналізу засвідчують стійкий взаємозв'язок елементів соціального уявлення, пов'язаних з якістю споживання, дозвілля та освіти, що вказує на стійкість та однорідність уявлень містян.

Сформулюємо практичні рекомендації для покращення психологічного благополуччя містян в умовах зростання міста, ущільнення населення, коли люди змушені «наближатися один до одного» і збільшувати темп обміну інформацією та спільної діяльності в погіршуваних екологічних умовах, внаслідок чого вони змушені виробляти особливий «міський спосіб життя».

Забезпечення простору для ефективної взаємодії та комунікації містян між собою і з громадськістю сприятиме підвищенню рівня психологічного благополуччя. Будівництво сучасних спортивних об'єктів, громадських майданчиків, культурних або спільнотних центрів, створення нових місць для відпочинку і розваг, де люди можуть зустрічатися, обмінюватися думками й виконувати спільні дії, покращить фізичне та психічне здоров'я містян.

Поєднання структурної та просторової форми міст під час будівництва нових мікрорайонів вимагатиме адаптованих до місцевих умов стратегій міського планування, які, окрім відповідного географічного та культурного контексту, також ураховують технічні варіанти впровадження та обслуговування. Найбільш відвідувані місця повинні мати зручну доступність. Крім того, гострою є необхідність забезпечення доступності міських просторів і послуг для людей з обмеженими можливостями.

Подальший розвиток інфраструктури для пішоходів, водіїв та велосипедистів сприятиме покращенню руху, мобільності, активному способу життя та зміцненню здоров'я мешканців. Це може зменшити залежність від автомобілів, знизити рівень забруднення повітря, що позитивно вплине на фізичне та психологічне благополуччя. Міста повинні бути дружніми для пішоходів і мати безпечні велосипедні доріжки, а також екологічні варіанти громадського транспорту, доступні для всіх соціальних груп населення.

Механізми зменшення ризиків проживання у великому місті повинні включати розроблення ефективних шляхів адаптації міського розвитку до стрімких непередбачуваних змін, а також впровадження сучасних стратегій захисту населення (у побуті, на підприємстві, у навчанні [18]) від

надзвичайних ситуацій різного характеру з урахуванням унікальних характеристик міста та його населення: підвищення ефективності боротьби зі зовнішніми загрозами [11; 9] і з кримінальною злочинністю, посилення кібербезпеки, створення програм та ініціатив, спрямованих на залучення міжнародних організацій до забезпечення громадської безпеки тощо.

Зауважимо, що міста є центрами глобальних матеріальних і ресурсних потоків, збільшення яких пов'язане з низкою небажаних побічних ефектів (знищення природних ландшафтів, викид токсичних речовин і парникових газів, забруднення водоймищ). Крім того, життєвонеобхідні ресурси можуть стати дефіцитними протягом кількох десятиліть, якщо їх видобуток продовжуватиметься. Тому важливо сприяти *сталому використанню матеріалів і матеріальних потоків міста*, яке в довгостроковій перспективі може включати:

- заохочення мешканців до свідомого вибору й відповідального споживання продуктів та послуг з урахуванням їхнього впливу на екологію;

- залучення підприємств до переходу на більш екологічно чисті процеси виробництва, використання відновлюваних джерел енергії, до інвестування в дослідження та розроблення нових технологій із нульовим викидом й ефективного використання ресурсів нульових викидів;

- впровадження кругового економічного підходу, який передбачає переробку та повторне використання відходів і матеріалів. Підприємства можуть впроваджувати цей підхід, і це допоможе їм зменшити використання природних ресурсів та викиди.

Збільшення ресурсів і потенціалу для здорового життя, зменшення рівня бідності та соціально-економічної нерівності у містах включають надання можливостей для збереження здоров'я та мінімізації ризиків для міського населення залежно від рівня розвитку, розташування та розміру міста. Своєчасне реагування на ризики створює основу для підвищення результативності системи техносферної та екологічної безпеки, досягнення більш високих результатів і запобігання негативним наслідкам заходів, які б виключали повторення критичних ситуацій у містах [20; 19]. З огляду на поступову глобальну урбанізацію сприяння збереженню здоров'я в містах має важливе значення, оскільки це є як метою, так і ресурсом міської трансформації.

Найбільш перспективними є такі заходи, що збільшують значення чистого дозвілля і відпочинку в міському способі життя. Необхідно приділяти більшу увагу створенню комфортного довкілля у великому місті [1]. Розвиток і збереження зелених зон і парків у місті має велике значення для забезпечення місць відпочинку, релаксації та фізичної активності

мешканців. Зелені простори посприяють зменшенню стресу, поліпшенню настрою і загальному психологічному благополуччю.

Висновки

Сучасне місто існує у водовороті динамічних змін, тому це важливий об'єкт для наукового аналізу. Зі зростанням міст постає безліч проблем, які потребують нових підходів і рішень. У сучасному місті увага приділяється простору, відкритості та соціальній взаємодії.

Виділено складники групової свідомості міста, а саме: стиль міського управління і самоврядування, міські традиції, ідентичність, групове сприйняття, соціальні норми і спільні цінності, громадська думка.

Визначено основні складові елементи об'ємного динамічного образу міста: архітектура, просторова організація, мобільність, культура, психологічні райони, історична спадщина, психологічний центр.

Названо функції міської ментальності: з погляду різновиду великої групи – це функція об'єднання (закріплення особливостей міського способу життя) та функція розрізнення (збереження відмінних рис життя людей того чи того міста); з погляду різновиду ментальності – це функції групової міської свідомості (збереження однаковості відображення навколишньої дійсності, що забезпечується особливостями внутрішньогрупових контактів містян) і функція міського розвитку (забезпечення вільного саморозвитку будь-якого міста в його культурно-історичному аспекті).

За результатами досліджень констатовано, що у великому місті збільшується частка суб'єктних міських потреб (пов'язаних із покращенням економіки, охороною здоров'я, будівництвом житла, забезпеченням роботою, боротьбою зі злочинністю, розв'язанням транспортних проблем) порівняно з індивідуальними, особистісними й об'єктними потребами. Прослідковується ідентичність у загальних уявленнях жителів про символи і пам'ятки Харкова, їхні улюблені місця і зони відпочинку. Спостерігається єдність групового сприйняття щодо впізнаваності міста. Загалом знання символів свого міста може сприяти формуванню почуття ідентичності містян, їхньої гордості та єднання, а також стимулювати розвиток міста. Визначено достатній рівень демократичності, що виражається у вільних судженнях харків'ян.

Сформульовано рекомендації для покращення психологічного благополуччя містян в умовах зростання міста й ущільнення населення.

Вивчення можливих соціальних реакцій, що ґрунтуються на колективній пам'яті та ідентичності, може сприяти оптимізації управлінського процесу на міському рівні, що покращить психологічне благополуччя містян. Тому подальші дослідження будуть присвячені саме цьому аспектові.

Список використаної літератури

1. **Аблєєва І. Ю.** Екологія міських систем: конспект лекцій. Суми: Сумський державний університет, 2020. 178 с.
2. **Возняк Т. С.** Феномен міста. Львів, 2009. 334 с.
3. **Горностай П. П.** Психологія групової ідентичності: закономірності становлення. Київ: Міленіум, 2014. 252 с.
4. **Зіммель Г.** Великі міста і духовне життя. Київ, 2003. 290 с.
5. **Нікітіна О., Резван О., Тихонович В.** Когнітивний дискурс сучасних залежностей містянина: нова парадигма підготовки психолога. *Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди «Психологія»*. 2021, № 66. С. 192–221.
6. **Орищин Л.** Стрес міського довкілля і його різновиди. *Вісник Львівського університету. Серія. Філософські науки*. 2009. Вип. 12. С. 260–268.
7. **Посацький Б. С.** Основи урбаністики. Розпланування та забудова міст: навчальний посібник. Львів: Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2005. Ч. 2. 244 с.
8. **Твердохлебова Н. Є., Євтушенко Н. С., Макаренко О. М.** Дослідження копінг-поведінки людей для подолання стресу в умовах війни. *Перспективи та інновації науки (Рубрика «Медицина»)*. 2023. № 2 (20). С. 76–84.
9. **Твердохлебова Н. Є., Євтушенко Н. С.** Регіональна екологічна безпека в умовах воєнного стану. *Сучасні технології у промисловому виробництві: матеріали та програма 10-ї Всеукр. наук.-техн. конф., 18–21 квітня 2023 р.; Сум. держ. ун-т., Суми: СумДУ, 2023. С. 177–178.*
10. **Твердохлебова Н. Є., Євтушенко Н. С.** Формування психологічної безпеки студентів у сучасних умовах навчання. *Актуальні питання у сучасній науці (Сер.: Історія. Педагогіка. Право. Економіка. Державне управління. Техніка) = Current issues in modern science (History Series, Pedagogy Series, Law Series, Economics Series, Public Administration Series, Technical Series)*. 2022. Вип. 1 (1). С. 421–428.
11. **Шляхова В. Р., Твердохлебова Н. Є.** Основні шляхи забезпечення регіональної екологічної безпеки в умовах війни в Україні. *Актуальні питання охорони праці у контексті сталого розвитку та європейської інтеграції України = Topical Issues of Occupational Safety in the Context of Sustainable Development and European Integration of Ukraine: матеріали 4-ї Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. студентів та молодих науковців, 09–11 листопада 2023 р. Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2023. С. 233–235.*
12. **Abric J-C.** La recherche du noyau central et de la zone muette des représentations sociales. *Méthodes d'étude des représentations sociales*. Sous la dir. J-C. Abric. Ramonville Saint-Agne: Erès, 2003. P. 59–80.
13. **Brenner N.** *New State Spaces: Urban Governance and the Rescaling of Statehood*. Oxford: Oxford University Press, 2004.
14. **Doise W.** Human rights studied as normative social representations. *Representations of the social: bridging theoretical traditions*. Oxford: Blackwell Publishers, 2001. P. 96–112.
15. **Halbwachs M.** *On collective memory*. Chicago: University of Chicago Press, 1992.
16. **Moscovici S.** *Social Representations. Explorations in Social Psychology*. Cambridge, UK: Polity Press, 2000.
17. **Robinson W. P.** *Social groups and identities: developing the legacy of Henri Tajfel*. Oxford: Butterworth-Heinemann, 1996. 386 с.
18. **Tverdokhliebova N., Yevtushenko N.** Pedagogical Culture of Teachers at Technical Universities for Safe Educational Process During the War in Ukraine *Educational Challenges: electronic sci. jour.* 2023. Vol. 28, Iss. 1. P. 175–187.
19. **Tverdokhliebova N., Yevtushenko N.** Risk factors affecting

health of modern specialists in vocational and psychological training. *Educational Challenges: electron. sci. j.* 2023. Vol. 28, Iss. 2. P. 158–168. **20. Yevtushenko N., Tverdokhliebova N., Mezentseva I.** Ensuring psychological safety to develop risk-based thinking students of the specialty "Civil security". *Educational Challenges: sci. intern. j.* 2022. Vol. 27, Iss. 2. P. 228–241.

IMAGE OF THE CITY:
HOW DOES THE EXPERIENCE OF LIVING
IN KHARKOV THE PERCEPTION OF A METROPOLIS?

Karyna Fomenko

The relevance of the study is manifested in the public demand for the creation of optimal conditions for the full functioning of the individual, which mainly depends on the specific conditions of his/her life activity, in particular, on the environment in which he/she lives. Acceleration of the process of urbanization, complication of the urban environment, aggravation of socio-economic, environmental, political and confessional aspects of the problem of living in a large city make it necessary to psychologically study the conditions and patterns of formation of a positive image of the city. K. Lynch [cited by 3] proved that the need of city dwellers to adapt to the urban environment is satisfied through the formation of the image of the city, and its positive character is an important factor in the well-being of its inhabitants, gives a sense of emotional comfort and helps to establish harmonious relations between the individual and the outside world.

In a wider sense, the image acts as a perceptual form of cognition and is contained in the picture of the world. Images turn out to be a mechanism that provides a combination of cognitive and sensual processing of events of the internal and external world, and the completeness and accuracy of such processing intensifies experiences and gives a new quality of awareness and understanding of the world. In the framework of cultural-historical and activity-based approaches, the image is a multidimensional psychological formation, which becomes possible to assess through the study of subjective semantic spaces [cited by 3]).

Experimental studies of images of territories, in particular images of countries and parts of the world, regions, cities were carried out mainly in foreign psychology. The study of images of the city in Ukraine was carried out on the example of the city of Odesa [1], Kharkiv [1] and Kyiv [cited by 3], however, the city of Kharkiv during the last years is the second Ukrainian city after the capital city that accepts internally displaced persons for residence and is a student city